

ALICJA ORZESZEK

## TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWA KOBIEC NA PROGU WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

Zagadnienie tożsamości płciowej jest istotne ze względów tak wychowawczych, jak i społecznych. Rozumienie fenomenu tożsamości oraz świadomość tego, że z jej typami wiążą się role społeczne, konkretne predyspozycje czy upodobania jednostki, może pomóc wychowawcom w przygotowywaniu działań wspierających rozwój i aktywność podopiecznych. Należy stwierdzić, że współcześnie istnieje zamęt terminologiczny związany z zagadnieniem płci. W tym opracowaniu chcemy wyjaśnić podstawowe kwestie związane z ludzką płciowością oraz tożsamością. Rozumienie tych fenomenów jest niezbędne, ponieważ przez kategorię płci postrzegamy siebie i innych. Struktura płci jest zasadniczym elementem, według którego różnicuje się społeczeństwo. Znajomość naturalnego potencjału młodzieży może pomóc w przewidywaniu zmian społecznych.

Artykuł zajmuje się problemem tożsamości płciowej kobiet na progu wczesnej dorosłości. W części teoretycznej scharakteryzowane zostanie pojęcie tożsamości człowieka, jako tło dla dalszych rozważań, ponieważ już na początku należy wspomnieć, iż tożsamość płciowa jest jednym z wymiarów tożsamości człowieka. W dalszej części ustalony zostanie zakres semantyczny pojęcia tożsamości płciowej oraz zostaną zaprezentowane wybrane definicje i modele tożsamości płciowej wybranych autorów. Następnie w części metodologicznej zostaną przedstawione hipotezy badawcze, metody i grupa badawcza. W kolejnej, czwartej części omówione zostaną wyniki badań dotyczące

tożsamości płciowej oraz podanych zostanie kilka sugestii o charakterze pedagogicznym.

## 1. ROZUMIENIE TOŻSAMOŚCI

Człowiek od chwili poczęcia zaczyna doświadczać świata, środowiska, które go otacza. Wraz z rozwojem dociera do niego coraz więcej bodźców. Odkrywa otaczający świat i ma coraz większy wgląd w samego siebie. Na podstawie bodźców, które docierają do człowieka ze świata zewnętrznego i z niego samego, zaczyna tworzyć obraz samego siebie. Osoba zaczyna doświadczać samej siebie jako niepowtarzalnego indywiduum z jednej strony, ale też jako członka grup z drugiej. Tym samym zaczyna tworzyć się jego tożsamość indywidualna zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym<sup>1</sup>.

Tożsamość jest różnie rozumiana na gruncie nauk społecznych, co więcej – odmiennie definiują ją przedstawiciele tej samej nauki. Na gruncie psychologii i socjologii tożsamość odnosi się do zagadnień związanych z auto-definicją „aktora społecznego”. Zarówno indywidualnego, jak i zbiorowego. Na tej podstawie można ją więc ująć jako zbiór sądów, wyobrażeń danego „aktora” na temat własnej osoby<sup>2</sup>. Dla Floriana Znanieckiego tożsamość to rzeczywistość, która istnieje w świadomości ludzi, którzy tę rzeczywistość tworzą i mają w niej swój udział<sup>3</sup>. Na gruncie socjologii możemy wyróżnić cztery stanowiska ujmowania pojęcia „tożsamość”: model zdrowia tożsamości, interakcyjny model tożsamości, światopoglądowy model tożsamości oraz ekologiczny model tożsamości. W naukach społecznych często rozszerza się pojęcie „tożsamość”. Nie odnosi się ono tylko do jednostek, lecz również do całych zbiorowości. Mówimy wówczas o różnych postaciach tożsamości kolektywistycznych<sup>4</sup>. Niektórzy zwracają uwagę, że pojęcie „tożsamość” nie odnosi się do przedmiotów, obiektów jako takich, ale do konfiguracji cech, które to ten przedmiot stanowią, identyfikują go. Na gruncie nauk społecz-

---

<sup>1</sup> A. B r z e z i ń s k a, *Spoleczna psychologia rozwoju*, t. III, Warszawa: Scholar 2000, s. 239.

<sup>2</sup> Z. B o k s z a ń s k i, *Tożsamość*, w: *Encyklopedia socjologii*, red. zbior., t. IV, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002, s. 252.

<sup>3</sup> J. N i k i t o r o w i c z, *Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*, Białystok: Trans Humana 2000, s. 58.

<sup>4</sup> B o k s z a ń s k i, *Tożsamość*, s. 253-255.

nych pojęcie tożsamości odnosi się do rozpoznawania jednostek czy zbiorowości. Identyfikacją, czyli ustaleniem czyjejs tożsamości nazwiemy poznanie jego atrybutów specyficznych, takich które pozwolą daną jednostkę czy grupę odróżnić od innych. Określa się to jako tożsamość rozpoznana. Nie są nią cechy danej osoby czy grupy, ale ich postrzeganie i powstające w umyśle spostrzegającego ich wizerunki. Bierze się to stąd, iż dla poszczególnych jednostek postrzegających inne cechy mogą zostać uznane za specyficzne, wyróżniające. Odnosi się to również do odbierania samego siebie, bowiem także samych siebie postrzegamy wybiórczo. Na jednych cechach koncentrujemy się bardziej, na innych mniej. W ten sposób w procesie charakteryzacji samego siebie do pewnych cech przywiązujemy większą wagę niż do innych. Tożsamość jest tu efektem procesu autopercepcyjnego<sup>5</sup>.

W teorii osobowości tożsamość rozumie się jako stałe „ja” jednostki. To wewnętrzne, subiektywne odbieranie siebie jako osoby<sup>6</sup>. Tożsamość traktowana jest jako zasada interpretacji „ja”. Pojęcie to wskazuje, że człowiek stanowi integralny system. Stąd jest on punktem przeciwnym do zewnętrznych i wewnętrznych czynników, które chcą tę integralność człowieka zaburzyć. Pojęcie tożsamości implikuje fakt, że człowiek jest z jednej strony swoistym indywiduum, a z drugiej – istotą społeczną. Jednostka jest w stanie kształtować swoją sferę psychologiczną. Pojęcie tożsamości syntetyzuje to, co w człowieku stałe z tym, co zmienne, to, co jednostkowe z tym, co grupowe. Dalej ujmuje ono delikatne związki pomiędzy tym, co społeczne i kulturowe. Obejmuje emocjonalny i behawioralny wymiar funkcjonowania człowieka. Istotę tożsamości w życiu człowieka można zrozumieć, jedynie wskazując na funkcje, jakie jej przysługują. Tożsamość bowiem stanowi o człowieku: „ustalenie i podtrzymanie tożsamości można uznać za podstawową zasadę biologiczną. Żyjemy dopóki jesteśmy w stanie się określić. Utrata tożsamości w stopniu najwyższym uderza w integralność natury ludzkiej”<sup>7</sup>. Na tożsamość człowieka składają się trzy elementy, są to: „wizualny dorobek jednostki jak i jej materialne i intelektualne zaplecze”<sup>8</sup>. Tożsamość jest

---

<sup>5</sup> J. S t r e l a u, *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. III: *Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk: GWP 2000, s. 108.

<sup>6</sup> A. S. R e b e r, *Tożsamość*, w: *Słownik psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002, s. 767.

<sup>7</sup> J. M i l u s k a, *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1996, s. 9-10.

<sup>8</sup> D. J e d l i k o w s k a, *Tożsamość jako somatyzacja*, w: *Idee i myśliciele. Tożsamość, podmiot, komunikowanie. Prace Katedry Kulturoznawstwa i Filozofii Wydziału Humanistycznego Akademii Górniczo-Hutniczej*, t. XI, red. I.S. Fiut, Kraków: Wydawnictwo AGH 2009, s. 27.

niewątpliwie zjawiskiem rozwijającym się, zmiennym oraz wielowymiarowym<sup>9</sup>.

Niektórzy wiążą formowanie się tożsamości z formowaniem się struktury „ja”. Gdy ta struktura dojrzeje, człowiek zdolny jest do patrzenia na siebie jako kogoś niepowtarzalnego. Potrafi identyfikować się z celami czy indywidualnymi standardami. W tym wymiarze na tożsamość składają się prywatne przekonania osoby, zainteresowania, pragnienia, motywy, sposoby myślenia, kryteria oceniania. Tożsamość to zbiór wyobrażeń, uczuć, osądów, wspomnień i planów, które jednostka odnosi do samej siebie. Ukształtowana tożsamość zapewnia stałość. Jest podstawą spójności zachowań. Jednostka ma stałe poczucie własnej wartości, pomimo że warunki wokoło niej mogą się zmieniać<sup>10</sup>.

## 2. ROZUMIENIE POJĘCIA TOŻSAMOŚCI PŁCIOWEJ

Bardzo ważną rolę w określeniu własnej tożsamości odgrywa płeć. W społeczeństwie stykamy się z licznymi stereotypami czy też przesądami na temat płci. Płciowość we współczesnym świecie, głównie za przyczyną mediów, jest zniekształcona, zwulgaryzowana, umniejszona. Jednocześnie pozostaje wciąż podstawowym wymiarem życia ludzkiego oraz fundamentalnym czynnikiem kształtowania „ja” osoby. Niniejszy artykuł poświęcony jest tożsamości płciowej kobiet. Wydaje się, że większe problemy z akceptacją własnej płci mają właśnie dziewczęta. Jest to efektem tego, że współczesna rola kobieca jest słabiej określona niż rola męzczyzny. Ponadto zakres właściwości, które przypisane są roli kobiecej, jest szerszy od zakresu właściwości przypisanych roli męskiej. By dokładnie zrozumieć, czym jest tożsamość płciowa, należy przybliżyć sobie terminy bezpośrednio z nią związane, takie jak: „płeć”, „cechy płciowe”, „cechy płciowe pierwszorzędowe”, „cechy płciowe drugorzędowe”, „rola płciowa”, „płciowe różnice” czy „stereotypy płci”.

Pierwszym i podstawowym pojęciem jest „płeć”. W nauce termin ten jest wieloznaczny. Możemy go odnieść zarówno do rzeczywistości biologicznej, jak i społecznej. W biologii przez płeć rozumiemy zespół cech uwarunkowanych genetycznie, które odpowiadają za funkcje rozrodcze oraz opiekę nad potomstwem. W naukach społecznych termin „płeć” odnosi się do różnic po-

<sup>9</sup> Nikitorowicz, *Młodzież*, s. 65.

<sup>10</sup> Brzezińska, *Spoleczna psychologia*, s. 239.

między kobietami a mężczyznami jako członkami społeczeństwa. Na gruncie socjologii pojęcie „płeć” rozumiane jest trojako: po pierwsze – jako kryterium wyszczególniania kategorii społecznych, które istotne są dla życia zbiorowego lub określonych celów badawczych; po drugie – jako czynnik zróżnicowania społeczeństwa i podstawowa zmienna w badaniach empirycznych; po trzecie – jako kategoria teoretyczna. Jest ona użyteczna w formułowaniu wiedzy o sposobach funkcjonowania społeczeństwa<sup>11</sup>.

Współczesne podejścia do płci nie zakładają już determinizmu biologicznego, który wskazywał na to, że kobiety z natury są predysponowane do wypełniania funkcji prokreacyjnych, niezdolne są do racjonalnego myślenia oraz są emocjonalnie uzależnione od mężczyzn. Dziś uznaje się, że każde społeczeństwo tworzy własne wzorce kobiecości i męskości. W ich ramach stawia się wymagania obu płciom co do pożądanych cech osobowości czy właściwych zachowań w określonych warunkach. Wzorce te są odmienne w różnych społeczeństwach, tym samym inne są role społeczne przekazywane mężczyznom i kobietom w procesie socjalizacji. Fakt, że socjalizacja dominuje nad biologią, jest współcześnie często podkreślany. W praktyce przekłada się on na to, że płeć uznawana jest za efekt działających w społeczeństwie procesów, a odmienne dla płci cechy osobowości, zachowania, role społeczne nie są pochodnymi czynnika biologicznego, jak dotychczas sądzono. Analizując kategorię płci, można wyróżnić w niej trzy aspekty: biologiczny, społeczny oraz psychologiczny. W języku angielskim używa się na ich określenie trzech odrębnych terminów: *sex*, *gender*, *gender identity*. Pierwszy (*sex*) odnosi się do płci jako zjawiska biologicznego<sup>12</sup>, które wyznacza rolę człowieka w reprodukcji<sup>13</sup>. Drugi (*gender*) w języku polskim tłumaczymy jako „rodzaj”, płeć rozumiana jest tu jako zjawisko społeczne i kulturowe. W tym rozumieniu mówi się o kulturowych wzorcach kobiecości i męskości oraz odpowiadających im rolach społecznych<sup>14</sup>.

Płeć kulturowa (męskość vs kobiecość) wpisana jest więc w kontekst społeczno-kulturowy. Określa ona ważne dla człowieka aspekty funkcjonowania, poza rozmnażaniem. Wyznacza już coś tak podstawowego, jak nasze

---

<sup>11</sup> H. Sekuła - Kwaśniewicz, *Płeć*, w: *Encyklopedia socjologii*, red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha [i in.], t. III, Warszawa: Oficyna Naukowa 2000, s. 121.

<sup>12</sup> Tamże, s. 122-123.

<sup>13</sup> E.S. Cross, H.R. Markus, *Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze*, w: *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice*, red. B. Wojciszke, Gdańsk: GWP 2002, s. 49.

<sup>14</sup> Sekuła - Kwaśniewicz, *Płeć*, s. 123.

imię, przez wymiary bardziej zróżnicowane, jak aspiracje czy preferencje. Nie biologia decyduje o tym, co nazywamy męskim, a co kobiecym, lecz funkcjonujący w środowisku system przekonań<sup>15</sup>. Tożsamość płciową rozumie się jako fenomen psychologiczny. Każdy z tych zakresów rozumienia pojęcia „płeć” jest wewnątrznie zróżnicowany. Mamy przecież dwie płcie biologiczne i odpowiadające im płcie społeczne oraz co najmniej trzy identyfikacje płci psychologicznej (kobieca, męska i androgyniczna). Poziomy te mają określoną zasadę organizowania. Podstawą jest względnie stabilna płeć biologiczna. Na niej buduje się warunkowana społecznie i kulturowo płeć społeczna. Płeć psychiczna natomiast jest efektem zintegrowania i osobistego przetworzenia dwóch poprzednich<sup>16</sup>.

Płeć jest jedną z podstawowych kategorii, przez którą rozumiemy świat społeczny, przez którą go różnicujemy i dzielimy. Rozróżnianie pomiędzy tym, co jest męskie a co kobiece, od dzieciństwa służy rozumieniu innych, ale też określaniu własnego „ja”. Płeć to kluczowa kategoria myślenia o innych, ponieważ łatwo ją rozpoznać na podstawie wyglądu zewnętrznego. Nie jest ona jednak główną kategorią rozumienia tak siebie, jak i innych, tylko z tego względu, iż jest jedną z pierwszych kategorii, jakie przyswajamy. Kierunek jest odwrotny – poznajemy ją jako pierwszą właśnie ze względu na to, iż jest tak istotna dla relacji społecznych<sup>17</sup>. W literaturze przedmiotu wyróżnia się płeć genetyczną (warunkowana układem chromosomów X i Y), gonadą (wyróżnianą na podstawie narządów płciowych), hormonalną (hormony płciowe inaczej działają w organizmie chłopców i dziewcząt), metrykalną (płeć odnotowana w dokumentach), płeć z wychowania (poczucie przynależności do określonej grupy płciowej na skutek oddziaływań wychowawczych) oraz fenotypową (wyróżniana na podstawie odmiennej budowy ciała chłopców i dziewcząt)<sup>18</sup>.

Innym terminem istotnym dla zrozumienia tożsamości płciowej jest pojęcie „cechy płciowe”. Rozumiemy przez nie właściwości lub cechy mocniej kojarzone z jedną płcią. Ma to swoje odniesienie zarówno do cech biologicznych, jak i behawioralnych. Wyróżniamy cechy płciowe pierwszo- i drugorzędowe. Cechy pierwszorzędowe to genetycznie uwarunkowane cechy odmienne dla

---

<sup>15</sup> C r o s s, M a r k u s, *Płeć*, s. 49.

<sup>16</sup> S e k u ł a - K w a ś n i e w i c z, *Płeć*, s. 123.

<sup>17</sup> C r o s s, M a r k u s, *Płeć*, s. 51-52.

<sup>18</sup> A. B l a i m, *Różnicowanie się płci*, w: *Rodzina i dziecko*, red. M. Ziemska, Warszawa: PWN 1980, s. 60-73.

płci żeńskiej i męskiej, mające bezpośredni związek z procesem rozmnażania, np. genitalia. Cechy drugorzędowe zaś rozumiemy jako genetycznie warunkowane cechy odmienne dla każdej z płci. Nie są ściśle związane z procesem rozmnażania np. wysokość głosu, owłosienie<sup>19</sup>.

Kolejnym ważnym terminem jest „rola płciowa” (*sex identity*). Jest to wyuczona tożsamość w aspekcie związanym z płcią. Inaczej ujmuje się ją jako charakterystyczny wzorzec zachowań dla ról męskich i żeńskich<sup>20</sup>. Zachowania te, a także postawy wskazują na stopień przynależności do danej płci. Zakłada się, że rola płciowa jest publicznym wyrażeniem tożsamości płciowej (przez rolę rozumie się wzory zachowań związane z pewnymi prawami, powinnościami, których oczekuje się od jednostki, jakich się ją uczy i do jakich zachęca się w określonych sytuacjach społecznych)<sup>21</sup>. W literaturze mówi się o teorii ról płciowych. Jest to wyraz podejścia strukturalnego. Kompatybilna z podejściem strukturalnym jest interpretacja kulturowa. Zakłada ona przekazywanie dziecku, od najmłodszego wieku, właściwych standardów społecznych oraz pomoc w ich przyswojeniu. Role płciowe tłumaczą aktualne zachowania, stanowiąc pierwszorzędny wyznacznik różnic płciowych<sup>22</sup>.

Przeglądając literaturę na temat płci, a nawet w życiu codziennym, spotykamy się z określeniem „różnice płciowe”<sup>23</sup>. Są to te różnice, które pozwalają nam na identyfikację w populacji grupy mężczyzn i kobiet. Składają się nań trzy grupy różnic: różnice związane z płciowymi cechami pierwszorzędowymi, różnice związane z cechami płciowymi drugorzędowymi oraz emocjonalne, umysłowe i społeczne wzorce zachowań. Różnice te stopniowo maleją, gdy przechodzimy do kolejnych obszarów. Nikt nie ma wątpliwości co do tego, że istnieją biologiczne różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami, ale wyodrębnienie męskiej i kobiecej emocjonalności budzi kontrowersje. Często, mówiąc o różnicach płciowych, odnosimy się właśnie do tego

---

<sup>19</sup> A.S. R e b e r, E.S. R e b e r, *Słownik psychologii*, wyd. IV, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005, s. 531-532.

<sup>20</sup> Tamże; W. W o s i ń s k a, *Płeć a zachowania społeczne*, w: *Encyklopedia psychologii*, red. W. Szewczuk, Warszawa: Wydawnictwo Fundacji Innowacja 1998, s. 408-414; C.L. M a r t i n, *Płeć/płeć psychiczna (gender)*, w: A.S.R. M a n s t e e d, M. H e w s t o n e, *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*, Warszawa: Jacek Santorski 1995, s. 353.

<sup>21</sup> R e b e r, R e b e r, *Słownik*, s. 600.

<sup>22</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 71.

<sup>23</sup> Szerzej na temat różnic płciowych pisał m.in. J. Strelau (zob. S t r e l a u, *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. III, s. 653-681).

poziomu różnicowania. Aby odsunąć w tym punkcie argumentację związaną z czynnikami genetycznymi, autorzy anglojęzyczni zamiast terminu *sex* (płeć) używają terminu *gender* (rodzaj)<sup>24</sup>. Pojęcie *gender* zostało zapożyczone i możemy je często spotkać nietłumaczone w literaturze polskiej.

Słownik socjologii pojęcie „rola płci” odnosi do zespołu konkretnych, często wyidealizowanych zachowań czy funkcji, których oczekuje się od jednostek ze względu na przynależność do określonej płci biologicznej. *Gender* i społeczna rola płci konstytuują określony wzór społeczny, gdzie zawarte są pożądane społecznie cechy osobowości, normy czy sposoby funkcjonowania właściwe kobietom lub mężczyznom. Wzór ten jest bardzo hermetyczny. Odnosi się do ogółu kobiet lub mężczyzn, nie dając możliwości działań alternatywnych. Ma on często postać skrótowego, uproszczonego i gotowego schematu. Określa się to jako „stereotyp płci”<sup>25</sup>. Niektórzy twierdzą, że stereotyp płci, obok ról płciowych, jest wyznacznikiem tożsamości kobiet i mężczyzn. Stereotyp definiowany jest jako zbiór przekonań na temat osobistych cech grupy osób. Płeć przez to, że jest cechą widoczną, dystynktywną oraz uniwersalną, jest szczególnie podatna na tworzenie na jej podstawie stereotypów. Cechy te są podstawą różnicowania zachowania obu płci, stąd też w literaturze znajdujemy określenie: „stereotypy ról płciowych”. Oznaczają one, iż są zachowania wyłącznie męskie oraz wyłącznie kobiece. Stereotypy opisują tylko typowe cechy osobowości kobiet i mężczyzn oraz ich zachowania. Są one również różnicowane ze względu na cechy fizyczne. Ciekawą jest to, że stereotyp może dotyczyć konkretnych, specyficznych sekwencji zachowań konkretnych typów osób w określonym kontekście sytuacyjnym. Funkcjonują więc skrypty zachowań kobiet i mężczyzn, które mają za zadanie uwidocznienie określone cechy. Wiele aspektów stereotypów płci funkcjonuje jako normy społeczne<sup>26</sup>.

Można wyróżnić cztery grupy stereotypów w odniesieniu do ról kobiet i mężczyzn. Pierwsza grupa odnosi się do podziału ról w domu. Mężczyzna jest „głową”, pracuje, zarabia więcej, załatwia sprawy poza domem, zaś kobieta jest gospodynią domową, żoną i matką. Następna grupa odnosi się do ról zawodowych. Istnieją zawody, które społecznie uznawane są za kobiece, np. pielęgniarka, kosmetyczka, oraz męskie, np. policjant, ochroniarz. Trzecią grupę stanowią stereotypy dotyczące wyglądu fizycznego. Kobieta ma być de-

---

<sup>24</sup> R e b e r, R e b e r, *Słownik*, s. 532.

<sup>25</sup> S e k u ł a - K w a ś n i e w i c z, *Płeć*, s. 123.

<sup>26</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 74-75, 77-78.



likatna a męczyzna mocny. Ostatnią grupę stanowią stereotypy związane z cechami osobowości. Kobieta powinna być wrażliwa, zależna, nieagresywna itp., męczyzna zaś powinien być dominujący, agresywny<sup>27</sup>.

Ogólnie można wskazać, że stereotyp płci przyjmuje dwie postaci: skrajne natężenie cech, które składają się na syndrom instrumentalności oraz ekspresyjności, a także oceny samych tych orientacji. Dużo bardziej korzystny we współczesnym świecie wydaje się schemat instrumentalny, który przypisany jest płci męskiej. Koreluje on z wysokim poziomem asertywności, wysoką samooceną, niskim poziomem lęku i depresji. Ma również duże znaczenie adaptacyjne. W kulturze Zachodu wpisuje się to w definicję dorosłości.

Analizując pojęcie tożsamości płciowej, nie znajdziemy jednej, określonej definicji. Jest ona różnie tłumaczona na gruncie poszczególnych nauk, ale też przedstawiciele jednej nauki mają często własne jej rozumienie. Poniżej zostaną przedstawione przykładowe definicje tożsamości płciowej oraz jej modele.

Mianem tożsamości płciowej określa się wiedzę jednostki o przynależności do określonej grupy płciowej. Przynależności tej towarzyszą oceny. Zasadniczo wyrażają one akceptację przynależności do określonej grupy. Tożsamość płciową, obok etnicznej, uznaje się za jedną z bardziej stabilnych form tożsamości społecznej i nie tylko. Stabilność tożsamości płciowej wynika też stąd, że jako naturalnie przyjmowana, jest też szczególnie chroniona i podtrzymywana. Tożsamość płciowa jest więc formą tożsamości społecznej. Dzieje się tak głównie dlatego, że płeć jest kategorią głównie biologiczną i przez ten biologiczny wymiar określa człowieka jako kobietę lub męczyznę. Poza wymiarem biologicznym ma też wymiar psychologiczny i społeczno-kulturowy. Te dwa ostatnie podatne są na zmiany. Należy zaznaczyć, że biologiczny przymus przynależności do danej grupy płciowej nie powoduje oporu psychologicznego, czego można się spodziewać w sytuacji, gdzie nie mamy wyboru<sup>28</sup>. Niektórzy definiują tożsamość płciową jako identyfikowanie się osoby z rolą społeczno-kulturową, która przypisana jest danej płci<sup>29</sup>. Przez rolę społeczną rozumiemy zaś zespół norm, oczekiwań, a także przewidywanych zachowań, jakie społeczeństwo ma w stosunku do kobiet i męczyzn.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że pojęciem płci psychologicznej pierwotnie posługiwano się w ramach wyjaśniania tzw. tożsamości płciowej.

---

<sup>27</sup> W o s i ń s k a, *Płeć a zachowania społeczne*, s. 409.

<sup>28</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 14-16.

<sup>29</sup> [http://www.cos.pl/sw/34\\_06/35.pdf](http://www.cos.pl/sw/34_06/35.pdf) [dostęp: 11 grudnia 2010].

Tożsamość płciową w tym kontekście rozumiano jako utożsamianie się jednostki z funkcjonującym w danej społeczności kulturowym wzorcem roli męskiej lub kobiecej. Przynależność do określonej kategorii płciowej jednoznacznie implikuje określone cechy i zachowania. Tradycyjnie męskość i kobiecość traktowano jako dwa bieguny jednej rzeczywistości. Każdy mógł być męski lub kobiecy. O tym, jaki był, decydowały głównie wpływy społeczne oraz wzory osób pełniących rolę modeli płciowych. Przyjmowano pogląd, że warunkiem dobrego przystosowania jest identyfikacja z własną płcią biologiczną<sup>30</sup>.

M. Chojnowska definiuje tożsamość płciową jako zintegrowaną wiedzę jednostki dotyczącą własnej płci. Wiedza ta została zdobyta na podstawie doświadczenia, obserwacji pochodzących z terażniejszości oraz przez stworzenie indywidualnej koncepcji ról męskich bądź kobiecych. Koncepcje te powstały przez zinterioryzowanie wiedzy w obrazie „ja”. Tożsamość płciowa kształtuje się na czterech poziomach: behawioralnym, osobowościowym, społecznym oraz poznawczym. Stanowią one podstawę dojrzałej osobowości<sup>31</sup>. Inna definicja ujmuje tożsamość płciową jako subiektywne poczucie jednostki co do bycia przedstawicielem rodzaju żeńskiego lub męskiego. Tożsamość ta nie zależy od podporządkowania się określonej roli społecznej ani też od określonych cech osobowości<sup>32</sup>.

Przez płć psychologiczną rozumie się również identyfikowanie się z płcią żeńską lub męską. Jej tworzenie to złożony proces biologiczny, psychologiczny i socjologiczny<sup>33</sup>. Inna definicja mówi podobnie: że płć psychologiczna to poczucie przynależności do określonej płci zgodnie z budową anatomiczną ciała oraz zachowania zgodne z określoną płcią. Jednostka ma prawidłową płć psychologiczną jeśli po okresie dorastania ma płć identyczną pod względem anatomicznym, genetycznym, psychicznym oraz behawioralnym<sup>34</sup>.

Tożsamość płciową określa się jako świadome poczucie własnej męskości lub kobiecości. Proces jej nabywania ma początek w okresie niemowlęcym.

---

<sup>30</sup> M. M i k o ł a j c z y k, *Cele życiowe licealistów i studentów w zależności od reaktywności i płci*, „Psychologia Wychowawcza” 40(1996), nr 1, s. 339.

<sup>31</sup> [http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci\\_w\\_osiaganiu\\_tozsamosci\\_plciowej,1247.html](http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci_w_osiaganiu_tozsamosci_plciowej,1247.html) [dostęp: 13 grudnia 2009].

<sup>32</sup> M a r t i n, *Płć/płć psychiczna*, s. 353.

<sup>33</sup> <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=310> [dostęp: 13 grudnia 2009].

<sup>34</sup> <http://ww2.tvp.pl/2727,20041117133978> [dostęp: 13 grudnia 2009].

Inaczej nazywa się identyfikacją płciową<sup>35</sup>. Płeć, podobnie jak rasa, wiek, jest podstawą kształtowania się innych kategorii. Stąd wnioskować można, że tożsamość płciowa bierze udział w tworzeniu się „ja” poprzez nadanie mu męskiego bądź kobiecego charakteru<sup>36</sup>. Biorąc pod uwagę aspekt tożsamości, jakim jest poczucie, możemy ująć tożsamość płciową jako poczucie męskości lub kobiecości oraz akceptację tego na psychologicznym poziomie. Tożsamość płciowa jest zasadniczo zbieżna z płcią biologiczną<sup>37</sup>.

Tożsamość płciową można charakteryzować za pomocą modeli, które starają się możliwie najdokładniej określić jej właściwości. Nie ma jednak jednego modelu tożsamości płciowej, tak jak nie ma jednej jej definicji. Wyróżnia się trzy podstawowe modele tożsamości płciowej. Rozróżnienia dokonuje się ze względu na liczbę czynników, które wpływają na charakterystykę płci męskiej i żeńskiej. Kolejno zostaną przedstawione: model jednoczynnikowy, dwuczynnikowy i wieloczynnikowy.

Jednoczynnikowy model męskości i kobiecości był najpopularniejszy w połowie lat siedemdziesiątych. Potwierdza on przekonanie o dymorfizmie płci na poziomie morfofizjologicznym, psychologicznym, społecznym, kulturowym. Wynika to z założenia, że istnieje bardzo silny związek pomiędzy płcią psychologiczną a biologiczną. Każde zachowanie, które odbiega od tego wzorca, jest swego rodzaju zaburzeniem biologicznym lub psychologicznym. Męskość i kobiecość w myśl tego modelu są kategoriami wyłącznie empirycznymi, bez związku z teoretycznymi założeniami różnicowania się płci. Konceptyjny wymiar tożsamości płciowej jest budowany na podstawie liczby atrybutów męskich bądź kobiecych; np.: im więcej cech kobiecych, tym bardziej rozbudowana może być koncepcja siebie jako kobiety, i odwrotnie<sup>38</sup>. Model ten nie zakłada istnienia schematu płci. Można go jednak opisywać przy użyciu tych terminów i przyznać, że prawidłowo opisuje płciową typowość. Zasadniczo ludzie posiadają schematy płci, które stanowią potwierdzenie ich płci biologicznej. Model ten nie zakłada opisu innych przypadków<sup>39</sup>.

---

<sup>35</sup> *Tożsamość płciowa*, w: A.M. C o l m a n, *Słownik psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009 s. 793.

<sup>36</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 17.

<sup>37</sup> Tamże, s. 24.

<sup>38</sup> Tamże, s. 27-28.

<sup>39</sup> Tamże, s. 31.

Drugim modelem tożsamości płciowej jest dwuczynnikowy model męskości i kobiecości. Jego przedstawicielką jest Sandra Bem, która definiuje schemat płci jako strukturę poznawczą, organizującą percepcję jednostki. Jest to podstawa kształtowania się cech związanych z płcią, zgodnie z funkcjonującymi w danym społeczeństwie definicjami kobiecości i męskości<sup>40</sup>. Autorka swoje rozumienie tożsamości płciowej przedstawiła w teorii schematów płciowych. Teoria ta powstała na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Była ona sprzeciwem wobec założenia o dychotomii ról związanych z płcią<sup>41</sup>. W badaniach dowiodła istnienia osób, które w równym stopniu cechują cechy męskie i kobiece oraz takich, u których ciężko zidentyfikować określony wzorzec płci. Ten model tożsamości płciowej głosi unifikację płci pod względem psychologicznym i społecznym. W myśl tego modelu istnieją dwa ortogonalne czynniki: męskości i kobiecości. Każda osoba może być opisywana w dwóch hipotetycznych wymiarach, na które składają się elementy tych czynników. Model ten wskazuje, że różnicowanie się płci może zachodzić w wymiarze biologicznym, psychologicznym oraz społeczno-kulturowym. Dymorfizm płci zależy więc nie tylko od wymiaru biologicznego, ale też od elementów środowiska biologicznego i społecznego. Płeć w tym modelu nie jest zmienną dyskretną, ale ciągłą.

Narzędzia, które w myśl tej koncepcji badają tożsamość płciową, zawierają dwie skale: męską, na którą składają się cechy uznane za męskie, i kobiecą, uwzględniającą cechy określone jako kobiece. Układ wyników na skali umożliwia wyróżnienie czterech typów osób: a) osoby określone płciowo, wówczas cechy psychiczne odpowiadają biologicznej płci; b) osoby androgyniczne, gdy występuje jednakowy stopień nasilenia cech męskich i kobiecych niezależnie od płci biologicznej; c) osoby nieokreślone płciowo, wówczas nie ma ukształtowanych cech męskich i kobiecych niezależnie od płci biologicznej; d) osoby określone krzyżowo, gdy uwidacznia się większy stopień nasilenia cech psychicznych, które odpowiadają płci przeciwnej niż biologiczna<sup>42</sup>.

W tej klasyfikacji określa się relacje, jakie zachodzą pomiędzy płcią biologiczną a psychologiczną. Jeżeli na cztery typy tożsamości płciowej nałożymy płeć biologiczną człowieka, to możemy wyróżnić następujące grupy: kobiece kobiety i męskich mężczyzn, jako grupę osób określonych sek-

---

<sup>40</sup> Tamże, s. 29.

<sup>41</sup> M i k o ł a j c z y k, *Cele*, s. 340. [http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci\\_w\\_osiaganiu\\_tozsamosci\\_plciowej,1247.html](http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci_w_osiaganiu_tozsamosci_plciowej,1247.html) [dostęp: 13 grudnia 2009].

<sup>42</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 28.

sualnie w sposób typowy; męskie kobiety i kobiece mężczyźni tworzą grupę jednostek krzyżowo określonych seksualnie. Osoby nieokreślone seksualnie swój schemat „ja” organizują wokół innego wymiaru niż płeć. Dlatego też nie będą postrzegać siebie w kategoriach „męski–kobięcy”. W ich samoopisach nie będzie cech związanych ze schematem płci lub będzie ich bardzo mało. Lecz jeśli w opisie znajdują się cechy stereotypowo uznane zarówno za męskie, jak i kobiece, to mamy osobę o tożsamości androgynicznej<sup>43</sup>.

Zaprezentowana teoria zwraca uwagę na powstawanie schematów płci oraz ukazuje zasady przetwarzania informacji w kontekście tych schematów. Nie jest aż tak bardzo ważny sam typ męskości bądź kobiecości, jaki przysługuje danej jednostce, co funkcje, jakie są związane z danym schematem płci. Zakładając, iż jednostka takowym dysponuje. Osobami schematycznymi nazywamy te, które są określone płciowo. Różnią się one od innych osób poziomem, w jakim ich pojęcie „ja” konstituowane jest na podstawie schematu płci<sup>44</sup>. W koncepcji Bem nie jest ważne, jakie cechy jednostka faktycznie ma (jak się „ja” widzi w otoczeniu), lecz jakimi cechami posługuje się w samoopisie. Zachowanie bowiem jednostki jest zasadniczo odbiciem przyswojonych schematów poznawczych. Ukształtowany schemat jest jakby narzędziem selekcjonowania, organizowania i kierunkowania procesów percepcyjnych tak, by nowe informacje, które napływają do jednostki, były zasymilowane zgodnie z wymiarami schematu płci, którym jednostka się charakteryzuje. Można powiedzieć, iż schemat „szufladkuje” osoby, zachowania itd. w kategorii „męski” bądź „kobięcy”. Niektóre cechy pasują jedynie do kategorii męskiej bądź żeńskiej, zaś inne do obu. Dziecko w trakcie rozwoju poznaje wymiary, które są związane z jego płcią, i włącza je do koncepcji własnej osoby. Z czasem samoocena jednostki zaczyna zależeć od poziomu zgodności zauważonych u siebie cech ze schematem funkcjonującym w społeczeństwie. Pojawia się wówczas motywacja do działania zgodnego z funkcjonującymi wzorcami męskości bądź też kobiecości. Zasadniczo w kulturach wiąże się kobiety z cechami ekspresyjnymi, zaś mężczyzn z instrumentalnymi<sup>45</sup>.

Badania potwierdzają, że osoby określone płciowo mają większą zdolność do przetwarzania informacji zgodnie ze schematem płci. W praktyce oznacza to, że szybciej oceniają, czy dany atrybut zgodny jest z ich płcią, czy nie,

---

<sup>43</sup> M i k o ł a j c z y k, *Cele*, s. 340.

<sup>44</sup> Tamże, s. 340.

<sup>45</sup> Tamże, s. 340-341.

w jakim stopniu określają ich „ja”, w większym stopniu różnicują pomiędzy bardziej lub mniej atrakcyjnymi partnerami itd. Co do osób krzyżowo określonych, Bem nie daje konkretnej odpowiedzi, czy zalicza je do osób schematycznych<sup>46</sup>. Ogólnie mówiąc, autorka uważa, że „typizacja” seksualna powoduje ograniczenie w sferze zachowań, androginia zaś daje możliwość szerszego działania. Osoby androgyniczne mają bowiem większy repertuar zachowań oraz większe możliwości skutecznego działania. Oznaczałoby to, że typ androgyniczny jest „najzdrowszy” i najlepszy<sup>47</sup>. Należy podkreślić, że Bem w swoich badaniach posługiwała się autorskim narzędziem do określania płci psychologicznej<sup>48</sup>. Nie mierzy ono faktycznego „poziomu” męskości lub kobiecości, lecz gotowość do używania wymiaru płci w opisie własnej osoby. Co za tym idzie, tak rozumiana płć psychologiczna nie stanowi o identyfikacji z konkretnymi rolami, które związane są z płcią, a decydują o tym sposoby odgrywania tych ról<sup>49</sup>. Teoria schematów płciowych Sandry Bem została potwierdzona w licznych badaniach, ale też poddawana była szerokiej krytyce.

Ciekawą koncepcję płci opracował H.R. Markus. Autor twierdzi, że płć jest istotnym komponentem „ja”. Przyjmuje istnienie dwóch schematów płci: męski i kobiecy, które pokrywają się z pojęciem „ja”. Oznacza to, iż pewne elementy schematu płci mogą określać „ja” i odwrotnie. Osoby o określonym schemacie płci włączają go do pojęcia „ja”, nie inkorporując mało rozwiniętego schematu kompatybilnego. Osoby androgyniczne uważane są za schematyczne. Do pojęcia „ja” włączają zarówno cechy męskie, jak i kobiece. Osoby zaś nieokreślone nie włączają do pojęcia „ja” ani cech męskich, ani kobiecych<sup>50</sup>. Nie da się więc uniknąć postrzegania innych w kategoriach płci. Schematy płci przyswajane są od najmłodszych lat zarówno przez naukę, jak i obserwację ról i zadań społecznych związanych z płcią. Dla niektórych osób płć jest kategorią szczególnie ważną. Schematy płci uaktywniają się szybciej i stają się perspektywą postrzegania nie tylko siebie, ale również innych. Niektóre sytuacje społeczne również sprzyjają częstszemu stosowaniu schematów płciowych, np. ciągle niektóre zawody postrzegane są jako typowo

---

<sup>46</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 29.

<sup>47</sup> M i k o ł a j c z y k, *Cele*, s. 341.

<sup>48</sup> BSRI-Bem Sex Role Inventory.

<sup>49</sup> M i k o ł a j c z y k, *Cele*, s. 340-341.

<sup>50</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 29.

męskie lub typowo kobiece<sup>51</sup>. Dla osób schematycznych, czyli o wykształconym schemacie płci, kategoria ta staje się ramą interpretacyjną, która wyznacza sens i spójność doświadczeń własnych z doświadczeniami innych. Jednostki takie są bardziej wrażliwe na informacje niezgodne z ich schematem płci od osób, które posiadają oba schematy (androgyniczni) lub te, u których schemat płci się nie ukształtował<sup>52</sup>. Twierdzenie Markusa, iż osoby androgyniczne są określone płciowo i dysponują podwójną definicją własnej płci, a tym samym dwoma schematami płci, jest dyskusyjne. Nie ma dowodów na to, by uznać, że osoby nieokreślone są jedyną aschematyczną grupą. Jeżeli za kryterium rozróżnienia weźmiemy istnienie lub brak schematu płci, a nie męskość lub kobiecość, to zarówno model Bem, jak i Markusa należy uznać za jednoczynnikowy. Przy czym model Markusa zakłada istnienie większej liczby typów osób. Każdy z nich jest określony przez relację płci biologicznej do zasobu posiadanych atrybutów psychologicznych, które odpowiadają funkcjonującemu w społeczeństwie wzorcowi kobiecości bądź męskości. Jeżeli aspekt tożsamości płciowej rozszerzymy o element behawioralny, to uwagi te będą się odnosiły do modelu wieloczynnikowego<sup>53</sup>.

Modele wieloczynnikowe<sup>54</sup> analizując męskość i kobiecość, w aspekcie poczucia i atrybutów psychologicznych, biorą pod uwagę nie tylko różnice pomiędzy mężczyznami i kobietami, ale też różnice wewnątrz poszczególnych tych kategorii płciowych. Zróznicowanie kategorii płciowych wywodzi się stąd, że różnice pomiędzy płciami są wieloczynnikowe. Dodatkowo klasy cech, postaw, preferencji i innych czynników nie muszą być ze sobą połączone w sposób stały<sup>55</sup>.

Podsumowując, należy ponownie zaznaczyć, że tożsamość płciowa jest terminem wieloznacznym. Dlatego dla pełnego rozumienia zagadnienia tak bardzo ważne jest ustalenie zakresu semantycznego. Tu warto jeszcze raz podkreślić, że tożsamość płciowa to nie synonim modnego dziś *gender*. Tożsamość płciową najogólniej możemy scharakteryzować jako wiedzę jednostki o przynależności do określonej grupy. Można to uczynić za pomocą modeli. Scharakteryzowany został model jedno-, dwu- i wieloczynnikowy. Ważny dla

---

<sup>51</sup> C r o s s, M a r k u s, *Płeć*, s. 51-53.

<sup>52</sup> Tamże, s. 65.

<sup>53</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 30-31.

<sup>54</sup> Por. E. M a n d a l, *Kobiecość i męskość w psychologii*, w: A. B a r s k a, E. M a n d a l, *Tożsamość społeczno-kulturowa płci*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2003, s. 36; 38.

<sup>55</sup> M i l u s k a, *Tożsamość*, s. 31.

podjętych w dalszej części artykułu analiz jest model dwuczynnikowy. Wprowadza on typologię osób ze względu na ich tożsamość płciową: osoby określone płciowo, androgyniczne, nieokreślone płciowo oraz krzyżowo określone.

### 3. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Celem przeprowadzonych badań była próba odpowiedzi na pytanie: Jakie typy poczucia tożsamości płciowej prezentują kobiety na progu wczesnej dorosłości? Postawione zostały również bardziej szczegółowe pytania: Czy faktycznie zgodnie z funkcjonującą społecznie opinią, najwięcej będzie kobiet o tożsamości płciowej kobiecej? Czy istnieją różnice w udziale poszczególnych typów tożsamości płciowej w zależności od kierunku studiów? Czy wśród kobiet studiujących kierunek bardziej ścisły, jakim jest administracja, będzie więcej kobiet o tożsamości płciowej męskiej i androgynicznej?

W celu rozwiązania problemu i problematyki sformułowano następujące hipotezy empiryczne:

1. Kobiety na progu wczesnej dorosłości prezentują zróżnicowane typy poczucia tożsamości płciowej.
2. Najliczniejszą grupę stanowić będą kobiety o kobiecym poczuciu tożsamości płciowej, zaś najmniej liczną grupę stanowić będą kobiety nieokreślone.
3. Istnieją różnice w udziale poszczególnych typów tożsamości płciowej w zależności od kierunku studiów.
4. Wśród kobiet studiujących administrację, która społecznie uznawana jest za kierunek mniej kobiecy niż psychologia czy pedagogika, będzie więcej kobiet o męskim i androgynicznym poczuciu tożsamości płciowej.

Do badań posłużyliśmy się narzędziem badawczym, jakim jest Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej (IPP) autorstwa Alicji Kuczyńskiej. Pozwala on na ocenę typu płci psychologicznej osoby badanej. IPP przeznaczony jest głównie dla studentów. Inwentarz do Oceny Płci Psychologicznej (IPP) mierzy stopień, w jakim koncepcja własnej osoby badanego pozostaje pod wpływem kulturowego wzorca męskości lub kobiecości, stąd Inwentarz mierzy tylko pewien aspekt płci psychologicznej. Osoby określone seksualnie i krzyżowo określone pozostają pod wpływem funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów. Tu wymiar płci jest istotnym wymiarem własnego „ja”. Osoby



androgyniczne i nieokreślone seksualnie ukształtowały obraz własnej osoby poza kulturowymi wzorcami męskości i kobiecości.

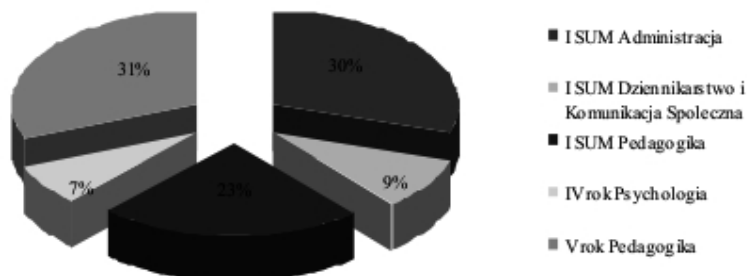
Badaniami objęto grupę 160 kobiet, studentek I roku studiów uzupełniających magisterskich na kierunkach: Dziennikarstwo i Komunikacja Społeczna, Administracja, Pedagogika; IV roku Psychologii oraz V roku jednolitych studiów magisterskich na kierunku Pedagogika. Wymienione kierunki znajdują się na Wydziale Nauk Społecznych KUL JPII. W skład grupy badawczej powstałej na potrzeby tej pracy zostały włączone wszystkie kobiety poszczególnych kierunków obecne podczas zajęć akademickich w dniu przeprowadzania badań.

Osoby pochodzące z tego środowiska znajdują się na progu wczesnej dorosłości, a właśnie ten etap w rozwoju człowieka interesuje nas ze względu na przedmiot badań w niniejszym artykule. W związku z bliską perspektywą zakończenia studiów stoi przed nimi konieczność podjęcia decyzji co do kształtu przyszłości. Implikuje to konieczność zaplanowania swojego życia, jeśli nie szczegółowo, to chociaż w pewnym zarysie.

Można zarzucić autorce artykułu, iż osoby w tym przedziale wiekowym mogła znaleźć również poza środowiskiem uniwersyteckim. Jest to prawda, jednak fakt, że ich przestrzeń życiową zajmują inne aktywności niż zajęcia akademickie, pozwala stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że ich życie zostało już w wysokim stopniu ukształtowane. W badaniach zaś chodziło o zbadanie osób, które przed tymi wyborami jeszcze stoją. Przebadanych zostało 160 kobiet. Wykres 1. przedstawia odsetki respondentów poszczególnych kierunków studiów w badanej populacji. Wyniki zaprezentowane zostały za pomocą rozkładu procentowego. Najwyższy odsetek stanowiły studentki V roku Pedagogiki. Wynosił on 31%. Zaledwie 1% mniej w badanej grupie stanowiły kobiety z I roku studiów uzupełniających magisterskich Administracji, zaś 23% z I roku studiów uzupełniających magisterskich Pedagogiki. Najmniejszy udział w badanej populacji mają studentki I roku studiów uzupełniających magisterskich Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej: 9% oraz z IV roku Psychologii: 7%.

Badane, poza kierunkiem studiów, zróżnicowane były ze względu na wiek. Przedział wiekowy badanych kobiet to 22-31 lat. Zdecydowana większość, bowiem aż 50%, to kobiety w wieku 23 lat. Odsetek procentowy kobiet w wieku powyżej 25. roku życia jest najniższy i wynosi 6%.

### Kierunki studiów w badanej populacji



Źródło: opracowanie własne.

Wykres 1. Odsetki respondentów poszczególnych kierunków studiów w badanej populacji

Analizując stan cywilny ankietowanych, należy zaznaczyć, że jedynie 4% pozostaje w związku małżeńskim. Proporcje kobiet będących w związku a kobiet wolnych są dość porównywalne. 50% kobiet zadeklarowało, że ma partnera, zaś 45%, że go nie ma. 1% respondentek nie udzieliło odpowiedzi. Prawie 100% badanych studentek (98%) oświadczyło, że nie ma potomstwa. Dane te świadczą o tym, że badane stanowią odpowiednią grupę do badań, ponieważ prawie wszystkie znajdują się na progu wczesnej dorosłości oraz niemal 100% nie ma ustabilizowanej sytuacji życiowej (nie założyło rodziny).

#### 4. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Jedno z pytań, które postawiliśmy na początku badań, odnosiło się do tego, jakie typy poczucia tożsamości płciowej prezentują kobiety na progu wczesnej dorosłości. By na nie odpowiedzieć odwołując się do zaprezentowanego wyżej modelu tożsamości płciowej S. Bem, wyróżniliśmy cztery typy tożsamości płciowej: kobiety kobiece, męskie, androgyniczne oraz nieokreślone.

Po zbadaniu respondentek za pomocą ankiety Inwentarza do Oceny Płci Psychologicznej (IPP) zauważyliśmy, że znajdują się wśród nich przedstawicielki wszystkich czterech typów. Grupy, które powstały w ramach wspomnianych typów tożsamości, okazały się nierówno liczne. Jedna z hipotez zakładała, że zgodnie z funkcjonującym stereotypem, najliczniejszą grupę będą

stanowią kobiety o kobiecym poczuciu tożsamości płciowej. Z badań wynikało, że taką grupę stanowi 47% badanej populacji, co stanowi najwyższy odsetek. Prawdopodobnie jest to efekt ciągle funkcjonującego w naszym kraju kulturowego wzorca kobiecości, w którym dominują cechy ekspresyjne. Kobiety tworząc swój obraz, obcuja właśnie z takimi wzorcami. Chcąc czuć się kobieco i być jako takie postrzegane, w sposób naturalny asymilują ten rodzaj cech.

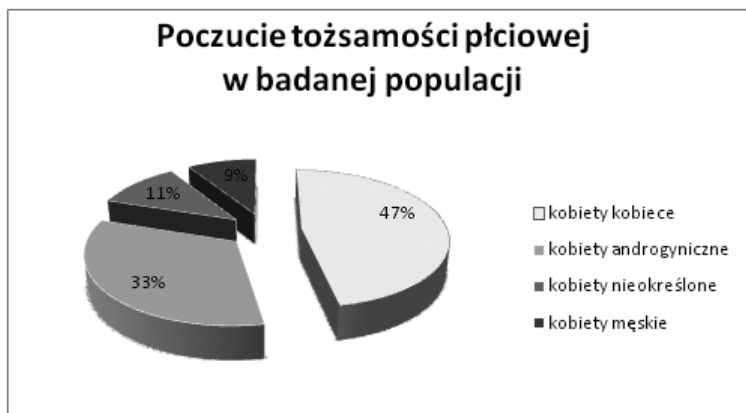
62% wszystkich kobiet kobiecych stanowią studentki V oraz I roku studiów uzupełniających magisterskich Pedagogiki. Wskazywałyby to, że kobiety mające więcej cech uznawanych społecznie za kobiece, faktycznie wybierają kierunek studiów, który również społecznie uznawany jest za kobiecy, zaś intuicyjnie kobietom kojarzy się z dziećmi. Sugerowałyby to, że większość kobiet wybierających te kierunki studiów nie ma większych problemów z samookreśleniem swojej tożsamości płciowej.

Dalej założyliśmy, że najmniej liczną grupę stanowią będą kobiety nieokreślone. Okazało się, że również ta hipoteza jest prawdziwa, bowiem wspomniane kobiety to jedynie 9% badanej populacji, co stanowi najniższy odsetek.

Wśród grupy kobiet o poczuciu tożsamości płciowej nieokreślonej aż 41% to studentki I roku studiów uzupełniających magisterskich Pedagogiki, zaś wśród ich o rok starszych koleżanek z tego samego kierunku odsetek ten wynosi 0%. Po badanych z I roku studiów uzupełniających magisterskich najwięcej, bo aż 35% kobiet nieokreślonych jest wśród studentek Administracji. Mogłoby to wskazywać, że kobiety o nieokreślonym poczuciu tożsamości płciowej częściej wybierają kierunek pedagogiczny, ponieważ stanowi to dla nich pewien azyl bezpieczeństwa. Wybór administracji jako kierunku, który mocniej kojarzony jest z cechami męskimi, może być rekompensowaniem czy też zastąpieniem swojego zagubienia. Są to jednak daleko idące wnioski, które domagają się sprawdzenia w dalszych badaniach.

Wizualizacją powyższych stwierdzeń jest wykres 2., który przedstawia poczucie tożsamości płciowej w badanej populacji. Poza udziałem procentowym kobiet kobiecych i nieokreślonych prezentuje odsetek, jaki wśród respondentek stanowiły kobiety androgyniczne oraz o męskim poczuciu tożsamości płciowej.

Innym problemem, który postawiliśmy, było to, czy istnieją różnice w udziale kobiet prezentujących poszczególne typy tożsamości płciowej w zależności od kierunku studiów. Hipoteza zakładała istnienie różnic, badania zaś ukazały ich faktyczne istnienie.



Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Poczucie tożsamości płciowej w badanej populacji

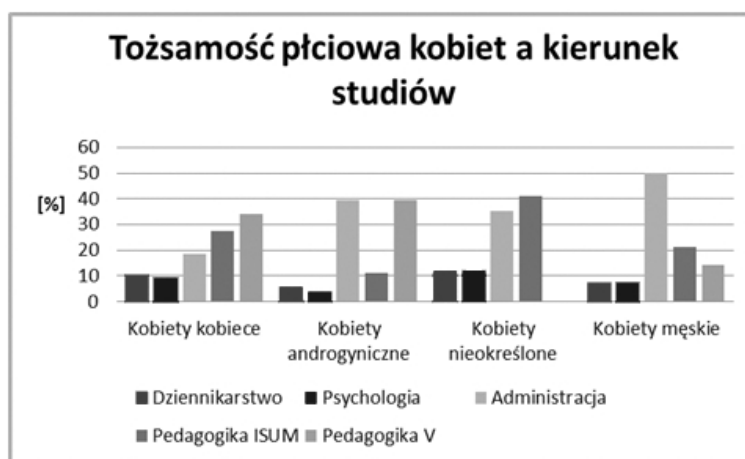
Poniżej podaliśmy dane wskazujące na udział poszczególnych typów tożsamości płciowej w zależności od kierunku studiów. Najwyższy odsetek badanych z V roku Pedagogiki to kobiety, które można określić jako kobiece (53%). Natomiast ponad 43% badanych to kobiety o poczuciu tożsamości płciowej określanej jako androgyniczna<sup>56</sup>. Kobiety męskie stanowią 4%. W badanej grupie nie znalazła się ani jedna kobieta o poczuciu tożsamości płciowej nieokreślonej. Drugą pod względem liczebności grupą są studentki Administracji. Jest ich 30%. Wśród respondentek najwięcej jest kobiet androgynicznych – 44%. Udział kobiet kobiecych to 29%, kobiet męskich – 15%, zaś kobiety o tożsamości płciowej nieokreślonej stanowią 12%. Studentki I roku studiów uzupełniających magisterskich na kierunku Pedagogika to 23% badanej grupy. Rozkład procentowy udziału poszczególnych typów tożsamości płciowej w tej grupie przedstawia się następująco: kobiety kobiece to 57%, kobiety nieokreślone – 19%, kobiety androgyniczne – 16%, zaś najniższy odsetek procentowy wynoszący 8% odnosi się do kobiet o tożsamości męskiej. Studentki I roku studiów uzupełniających magisterskich Dziennikarstwa i Komunikacji społecznej stanowią 9% badanych. 57% w tej grupie sta-

<sup>56</sup> Osoby androgyniczne łączą w sobie cechy psychiczne i sposoby zachowania (radzenia sobie w trudnych sytuacjach) charakterystyczne dla tradycyjnie pojmowanej męskości i kobiecości. Osobowość takich jednostek zawiera w sobie jednocześnie niezależność, pewność siebie, agresywność, stanowczość, racjonalność (cechy męskie), jak też cechy tradycyjnie przypisywane kobietom: opiekuńczość, czułość, łagodność, uległość, racjonalność i uczuciowość.

nowią kobiety kobiece. Na drugim miejscu znalazły się kobiety androgyniczne z wynikiem 22%. Odsetek kobiet nieokreślonych wynosi 14%, zaś kobiet męskich 7%. Najmniej liczną grupą są studentki IV roku Psychologii. Ich udział w całej badanej grupie to 7%. W tej grupie respondentek 58% według IPP ma tożsamość płciową kobiecą. Kobiety nieokreślone i androgyniczne uzyskały jednakowy wynik procentowy wynoszący 17%. Kobiety męskie stanowią 8%.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wewnątrz najbardziej zróżnicowanym kierunkiem jest Administracja, najmniej zaś V rok Pedagogiki, gdzie prawie 100% respondentek określiło się jako kobiece lub androgyniczne. Pozostałe kierunki przedstawiają się dość podobnie, ponieważ w każdym z przypadków dominujące jest poczucie tożsamości płciowej kobiecej (ponad 50%). Udział procentowy kobiet studiujących owe kierunki w ramach pozostałych typów tożsamości jest dość podobny. Oznacza to, że wewnątrz danych kierunków kobiety prezentują zróżnicowane typy tożsamości z wyraźną dominacją tożsamości płciowej kobiecej.

Analizowane zależności (związek pomiędzy poczuciem tożsamości płciowej a kierunkiem studiów) prezentuje wykres 3. Kolejne słupki prezentują: Dziennikarstwo i Komunikację Społeczną, Psychologię, Administrację, Pedagogikę I studiów uzupełniających magisterskich oraz V rok Pedagogiki.



Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3. Tożsamość płciowa kobiet a kierunek studiów

Poniżej zaprezentowano dane, które jednocześnie zobrazowane są na wykresie 3. Wyniki badań pomagają zweryfikować prawdziwość ostatniej hipotezy badawczej, która wskazywała, iż wśród kobiet studiujących kierunek bardziej ścisły, jakim jest Administracja, będzie więcej kobiet o tożsamości płciowej męskiej oraz androgynicznej.

Kobietami o poczuciu tożsamości androgynicznej w badanej populacji są najczęściej studentki Administracji oraz V roku Pedagogiki. Mają one jednakowy udział procentowy wśród kobiet o tym rodzaju tożsamości płciowej. Wynosi on po 40%. Kobiety androgyniczne wśród studentek Psychologii stanowią 4%. Jest to najniższa wartość.

Również respondentki kierunku Administracja uzyskały najwyższy procent wśród kobiet o poczuciu tożsamości płciowej męskiej, mianowicie 50%. Najmniejszy udział wynoszący po 7% w tym rodzaju tożsamości mają badane studiujące na Dziennikarstwie oraz psychologii.

Wyniki uzyskane przez respondentki studiujące administrację najbardziej się wyróżniają. Widać to na wykresie 3. W zestawieniu z innymi kierunkami studiów jest tam najwięcej kobiet o poczuciu tożsamości męskiej. Wraz z badanymi studiującymi na V roku Pedagogiki stanowią najwyższy odsetek kobiet z tożsamością androgyniczną. Oznacza to jednocześnie, że ostatnia z postawionych hipotez okazała się prawdziwa. Może to wskazywać na to, że tożsamość płciowa jest czynnikiem wpływającym na wybór kierunku studiów. Administracja jest kierunkiem znajdującym się na Wydziale Nauk Społecznych, lecz nie jest kierunkiem tak praktycznym, jak pedagogika, psychologia czy dziennikarstwo. Jest bardziej teoretyczna, związana z pracą biurową, teorią. Wymaga bardziej myślenia rzeczowego. Kobiety o poczuciu tożsamości androgynicznej i męskiej dysponują większym zakresem cech o charakterze instrumentalnym, które to społecznie przypisywane są mężczyznom, a jednocześnie w wyższym stopniu przydatne na kierunku, jakim jest Administracja, aniżeli na pozostałych podjętych przez respondentki.

\*

Artykuł dotyczył poczucia tożsamości płciowej, która jest jednym z wymiarów tożsamości człowieka. Ponieważ w literaturze naukowej nie ma jednej definicji tożsamości, przedstawiono różne jej ujęcia oraz modele. Przechodząc już konkretnie do analizy pojęcia tożsamości płciowej w literaturze, zaprezentowano jego zakres semantyczny. Zaznaczono, że pojęcie płci jest rozu-

miane wieloznacznie w zależności od tego, czy odnosimy je do rzeczywistości biologicznej czy społecznej. Tożsamość płciową rozumie się jako fenomen psychologiczny, którego podstawą jest względnie stabilna płeć biologiczna. Na niej tworzy się warunkowana społecznie i kulturowo płeć społeczna. Płeć psychologiczna jest zaś efektem zintegrowania i osobistego przetworzenia dwóch poprzednich. Najogólniej tożsamość płciową można określić jako wiedzę jednostki o przynależności do określonej grupy płciowej.

W artykule zaprezentowano wiele ujęć tożsamości płciowej. Wskazano, że tożsamość płciową można analizować w ramach trzech modeli: jedno-, dwu- i wieloczynnikowego. Najszerzej opisany został model dwuczynnikowy S. Bem. Zakłada on istnienie schematów płci oraz różnicowanie się płci w wymiarze biologicznym, psychologicznym i społeczno-kulturowym. Model ten ze względu na ilość cech męskich i żeńskich wyróżnia osoby: określone płciowo, androgyniczne, nieokreślone płciowo oraz krzyżowo określone. Model został wykorzystany w badaniach empirycznych.

Rozpoczynając analizy empiryczne, postawiono hipotezę, że w badanej grupie znajdują się kobiety o zróżnicowanych typach tożsamości płciowej, co znalazło swoje potwierdzenie w przeprowadzonych badaniach. Inną kwestią problemową, która została poddana weryfikacji, było to, czy rzeczywiście w badanej grupie najwięcej będzie kobiet o tożsamości płciowej kobiecej. 47% respondentek reprezentuje właśnie ten typ tożsamości płciowej, co stanowi najwyższy odsetek. Również hipotezy wskazujące na to, iż większy odsetek respondentek studiujących administrację stanowić będą kobiety androgyniczne i męskie, potwierdziły się. Najmniejszy zaś odsetek stanowiły kobiety o nieokreślonym poczuciu tożsamości płciowej, co u początku badań postawiono również jako hipotezę.

Ogólnie można stwierdzić, że zgodnie z funkcjonującymi opiniami, najwięcej jest kobiet kobiecych oraz takich, które łączą w sobie cechy męskie i kobiece (androgyniczne). Naturalnie, również kobiety posiadające wyższy stopień pierwiastka męskiego częściej kierują się aktywnością, która społecznie uznawana jest za bardziej męską. Można również stwierdzić, że typ nieokreślony tożsamości płciowej koreluje z nieumiejętnością określenia swojej kobiecości lub co najmniej określenie jej jest dużo trudniejsze. Związane jest to również z problemami w podejmowaniu decyzji co do swoich życiowych aktywności, np. wyboru kierunku studiów.

Badania nad tożsamością płciową nie służą tylko tworzeniu teoretycznych rozpraw. Dla wychowawców, pedagogów, rodziców świadomość istnienia tożsamości płciowej w ogóle, a szczególnie już konkretnych typów u podopiecz-

nych, może mieć przełożenie praktyczne. Wychowawca, który wie, że jego wychowanek ma płciową tożsamość określoną jako męska lub kobieca, może starać się kierunkować go ku aktywności bardziej odpowiadającej tej tożsamości. Z drugiej zaś strony powinien być świadomy, że np. nie należy zmuszać, naciskać wychowanki, by w sposób ponadprzeciętny interesowała się naukami ścisłymi, jeśli jej tożsamość płciowa określona jest jako kobieca. Oczywiście, nie można tego wykluczyć. Znajomość tożsamości płciowej szczególnie ważna jest w sytuacji kobiet nieokreślonych płciowo. Mogą wykazywać się trudnościami w określeniu charakteru swojej aktywności, ukierunkowaniu się, stąd szczególnie ważna jest rola wychowawcy, który powinien pomóc takiej jednostce w samookreśleniu. Wychowawca świadomy tożsamości płciowej swoich podopiecznych powinien wspierać to, co w jednostce mocne. Jednocześnie aktywizować, pomóc w rozwoju cech, które nie są tak silne u danego wychowanka. Mając zaś pod opieką wychowanków o tożsamości androgynicznej, powinien dołożyć wszelkich starań, aby osiągnąć harmonijny rozwój cech tak męskich, jak i kobiecych, które to u danych osób mają proporcjonalny udział.

#### BIBLIOGRAFIA

- B l a i m A.: Różnicowanie się płci, w: Rodzina i dziecko, red. M. Ziemska, Warszawa: PWN 1980.
- B o k s z a ń s k i Z.: Tożsamość, w: Encyklopedia socjologii, red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha [i in.], t. IV, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002.
- B r z e z i ń s k a A.: Społeczna psychologia rozwoju, t. III, Warszawa: Scholar 2000.
- C o l m a n A.M.: Słownik psychologii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- C r o s s S.E., M a r k u s H.R.: Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze, w: Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenie na różnice, red. B. Wojciszke, Gdańsk: GWP 2002.
- J e d l i k o w s k a D.: Tożsamość jako somatyzacja, w: Idee i myśliciele. Tożsamość, podmiot, komunikowanie. Prace Katedry Kulturoznawstwa i Filozofii Wydziału Humanistycznego Akademii Górniczo-Hutniczej, t. XI, red. I.S. Fiut, Kraków: Wydawnictwo AGH 2009.



- M a n d a l E.: Kobiecość i męskość w psychologii, w: Tożsamość społeczno-kulturowa płci, red. A. Barska, E. Mandal, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2003.
- M a r t i n C. L.: Płeć/płeć psychiczna (gender), w: Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna, red. A.S.R. Manstead, M. Hewstone, Warszawa: Jacek Santorski 1995.
- M i k o ł a j c z y k M.: Cele życiowe licealistów i studentów w zależności od reaktywności i płci, „Psychologia Wychowawcza” 40(1996), nr 1.
- M i l u s k a J.: Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1996.
- N i k i t o r o w i c z J.: Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości, Białystok: Trans Humana 2000.
- R e b e r A.S., R e b e r E.S.: Słownik psychologii, wyd. IV, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005.
- R e b e r A.S.: Tożsamość, w: Słownik psychologii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002.
- S e k u ł a - K w a ś n i e w i c z H.: Płeć, w: Encyklopedia socjologii, red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha [i in.], t. III, Warszawa: Oficyna Naukowa 2000.
- S t r e l a u J.: Psychologia. Podręcznik akademicki, t. III: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej, Gdańsk: GWP 2000.
- W o s i ń s k a W.: Płeć a zachowania społeczne, w: Encyklopedia psychologii, red. W. Szewczuk, Warszawa: Wydawnictwo Fundacji Innowacja 1998.
- [http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci\\_w\\_osiaganiu\\_tozsamosci\\_plciowej,1247.html](http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci_w_osiaganiu_tozsamosci_plciowej,1247.html) [dostęp: 13 grudnia 2009].
- <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=310> [dostęp: 13 grudnia 2009].
- [http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci\\_w\\_osiaganiu\\_tozsamosci\\_plciowej,1247.html](http://www.eid.edu.pl/archiwum/2002,100/luty,176/trudnosci_w_osiaganiu_tozsamosci_plciowej,1247.html) [dostęp: 13 grudnia 2009].

#### SEXUAL IDENTITY IN WOMEN AT THE THRESHOLD OF THEIR ADULTHOOD

#### S u m m a r y

Sexual identity is one of the dimensions of a man's identity. In literature we find numerous descriptions and definitions of it. Sexual identity is understood as a psychological phenomenon that is based on the relatively stable biological gender. Generally, sexual identity may be defined as an individual's knowledge about his/her belonging to a defined sexual group. Sexual identity can be characterized by means of models. A one-factor and a multi-factor model may be distinguished.

For the present article Sandra Bem's two-factor model of sexual identity is significant. The model assumes that there are patterns of sex and that sexes differ in biological, psychological and social-cultural dimensions. Because of the number of masculine and feminine traits the model singles out the following persons: sexually defined, androgynous, sexually undifferentiated, and cross-defined ones. The model was used in empirical studies. On the basis of the obtained data the following conclusions were formulated: 1. Feminine women are the greatest group; 2. The second most numerous group is the group of androgynous women; 3. The least group is constituted by women with an undefined sense of sexual identity; 4. Women that are characterized by a greater percentage of masculine traits more often tend to be active in fields socially considered as typical of men.

*Translated by Tadeusz Karłowicz*

**Key words:** identity, sexual identity, models of sexual identity, sex, gender, sexual role.

## TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWA Kobiet NA PROGU WCZESNEJ DOROSŁOŚCI

### S t r e s z c z e n i e

Tożsamość płciowa jest jednym z wymiarów tożsamości człowieka. W literaturze znajdujemy liczne jej ujęcia oraz definicje. Tożsamość płciową rozumie się jako fenomen psychologiczny, którego podstawą jest stosunkowo stabilna płeć biologiczna. Najogólniej tożsamość płciową można określić jako wiedzę jednostki o przynależności do określonej grupy płciowej. Tożsamość płciową można charakteryzować za pomocą modeli. Wyróżniamy model jedno-, dwu- i wieloczynnikowy.

Dla niniejszego artykułu istotny jest dwuczynnikowy model tożsamości płciowej Sandry Bem. Zakłada on istnienie schematów płci oraz różnicowanie się płci w wymiarze biologicznym, psychologicznym i społeczno-kulturowym. Ze względu na ilość cech męskich i żeńskich model wyróżnia osoby: określone płciowo, androgyniczne, nieokreślone płciowo oraz krzyżowo określone. Model został wykorzystany w badaniach empirycznych. Na podstawie uzyskanych danych sformułowano następujące wnioski: 1. Najliczniejszą grupę stanowią kobiety kobiece, 2. Drugą pod względem liczebności jest grupa kobiet androgynicznych, 3. Najmniej liczną grupę stanowią kobiety o nieokreślonym poczuciu tożsamości płciowej, 4. Kobiety, które cechuje większy odsetek cech męskich, częściej kierują się ku aktywnościom społecznie uznawanym za męskie.

**Słowa kluczowe:** tożsamość, tożsamość płciowa, modele tożsamości płciowej, płeć, płeć kulturowa, rola płciowa.